

Boekjesreeks
deel 2

ENHANCE
LEARNER VOICE

Migrantenvrouwen eisen hun stem terug

De ENHANCE
mini-boekjes

Publicatie gecoördineerd door das kollektiv

 Co-funded by
the European Union

Dit boek is uitgegeven onder een Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Je bent vrij om:

Delen: het materiaal kopiëren en opnieuw verspreiden in elk medium of formaat.

Aanpassen: u mag het materiaal remixen, transformeren en erop voortbouwen voor elk doel, zelfs commercieel. De licentiegever kan deze vrijheden niet intrekken zolang u zich aan de licentievoorwaarden houdt.

Onder de volgende voorwaarden:

Naamsvermelding — U dient de juiste bronvermelding te geven, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of er wijzigingen zijn aangebracht. U mag dit op elke redelijke manier doen, maar niet op een manier die suggereert dat de licentiegever u of uw gebruik onderschrijft.

Gelijk delen — Als je het materiaal bewerkt, transformeert of erop voortbouwt, moet je je bijdragen onder dezelfde licentie verspreiden als het origineel.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Inhoud

De stem van leerlingen versterken	4
Stem terugwinnen	6
Systemisch racisme	8
Een tekortgerichte denkwijze	9
Solidariteit	10
Klasse en ongelijke toegang tot onderwijs	11
Ruimtes van vertrouwen	12
Systemische vermoeidheid	13
Plannen maken voor morgen	14
Reflecties	15
Kritische pedagogiek en fotostem	17
Bronnen	19

De stem van leerlingen versterken

Migrantenvrouwen eisen hun stem terug

Invoering

Het ENHANCE-project is gebaseerd op de overtuiging dat de stem van leerlingen niet alleen waardevol, maar ook essentieel is voor het vormgeven van rechtvaardige, inclusieve en responsieve systemen voor volwassenenonderwijs. Deze reeks van drie miniboekjes is gemaakt om ruimte te bieden aan die stemmen – stemmen die maar al te vaak worden genegeerd, ondergewaardeerd of actief het zwijgen worden opgelegd.

Elk boekje richt zich op een ander thema dat verband houdt met hoe volwassen leerlingen uitsluiting ervaren en hoe ze via onderwijs en maatschappelijke betrokkenheid hun ruimte, zichtbaarheid en invloed terugwinnen.

- Het doorbreken van de stilte rondom marginalisering, door NHE (Hongarije).
- Het terugwinnen van de stem van de systematisch uitgesloten, door das kollektiv (Oostenrijk), en
- Het creëren van open en actieve leeromgevingen in de gemeenschap, door ABC Foundation (Nederland).

Deze boekjes streven gezamenlijk vijf gemeenschappelijke doelstellingen na:

Het aanpakken van systemische belemmeringen die voorkomen dat leerlingen gehoord worden.

De stem van leerlingen versterken op een authentieke en toegankelijke manier.

Het ondersteunen van inclusief volwassenenonderwijs dat zich aanpast aan het leven van de cursisten, en niet andersom.

Het zichtbaar en politiek maken van geleefde ervaringen.

Het bevorderen van solidariteit tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en docenten.

Om deze doelen te bereiken, werden de boekjes samen met de leerlingen ontwikkeld via participatieve workshops, waarbij gebruik werd gemaakt van diverse creatieve, reflectieve en ervaringsgerichte methoden. Hieronder vielen onder andere sociodrama en kunsttherapie (NHE), waarmee leerlingen hun ervaringen konden verwerken.

De stem van leerlingen versterken

Migrantenvrouwen eisen hun stem terug

symbolisch en collectief, en persoonlijke verhalen en interviews met leerlingen (ABC Foundation), die individuele leer- en zelfontplooiingsprocessen vastlegden. Het derde boekje (das kollektiv) maakte gebruik van de fotovoice-methode, die ruimte bood aan leerlingen om hun leerervaringen visueel te documenteren, te delen en te reflecteren door middel van foto's en bijschriften.

Elk boekje belicht niet alleen wat leerlingen ervaren, maar ook hoe ze hun wereld begrijpen, ertegen in verzet komen en deze hervormen. Door middel van verhalen, creatieve expressie en kritische reflectie laten deze boekjes de kracht zien van participatief volwassenenonderwijs als een ruimte vol mogelijkheden en transformatie. Ze zijn primair bedoeld voor andere leerlingen – om inspiratie, reflectie en een gevoel van solidariteit te bieden, evenals praktische inzichten in hoe volwassen leerlingen hun eigen leerproces kunnen vormgeven.

Leertrajecten en beïnvloeden zo de gemeenschappen en systemen om hen heen. Een lijst met bronnen en contactpersonen aan het einde van elk boekje biedt ideeën en hulpmiddelen om betrokken te raken, actie te ondernemen of in contact te komen met anderen die een soortgelijk pad bewandelen.

- Dit boekje – Migrantenvrouwen die hun stem terugwinnen – presenteert het werk van das kollektiv in Oostenrijk. Met een focus op migrantenvrouwen plaatst dit project de stemmen centraal van degenen over wie vaak gesproken wordt, maar naar wie zelden geluisterd wordt. Met behulp van de fotovoice-methode documenteren deelnemers, aan de hand van fotografie en verhalen met bijschriften, hun realiteit, perspectieven en visies op verandering. Door dit creatieve proces worden de deelnemers niet alleen vertellers van hun eigen leven, maar ook visuele auteurs die hun plek in het publieke debat heroveren.

Stem terugwinnen

Visuele verhalen vertellen

Om vragen te onderzoeken over wat de stem van de leerling ondersteunt of belemmert, gebruikten we een visuele vertelmethodede genaamd photovoice. De photovoice-methode is een participatieve actieonderzoeksaanpak, ontwikkeld door Caroline Wang en Mary Ann Burris (1997), die ruimte creëert voor deelnemers om hun perspectieven, ideeën en emoties te uiten door middel van foto's en om in groepsdiscussies te reflecteren op hun ervaringen. In dit project lag de focus op "de stem van de leerling". Het belangrijkste doel van de photovoice-methode is om de stemmen van leerlingen te versterken en ruimte te creëren voor hen om gezamenlijk te reflecteren op hun eigen ervaringen, terwijl tegelijkertijd hun autonomie wordt bevorderd.

De leerlingen fungeren als medeonderzoekers door foto's te maken, hun verhalen te delen en gezamenlijk thema's te analyseren. Begeleiders fungeren als katalysator door open vragen te stellen om diepere reflecties uit te lokken, zonder de discussie te sturen.

Deze participatieve aanpak kan leeromgevingen transformeren door de geleefde ervaringen van leerlingen centraal te stellen. Photovoice biedt niet alleen mogelijkheden om perspectieven op inclusie of exclusie in leerprocessen te uiten, maar dient ook als een wake-up call voor docenten en beleidsmakers, die hen eraan herinnert te luisteren naar stemmen die vaak over het hoofd worden gezien.

Om met het fotovoice-proces te beginnen, hebben we eerst individueel met twee deelnemers afgesproken om hen kennis te laten maken met de doelstellingen van het ENHANCE-project en de fotovoice-methode. Dit werd gevolgd door drie volledige workshopsessies met nog eens vijf deelnemers/medeonderzoekers.

Tijdens de eerste groepsbijeenkomst lag de nadruk op het uitleggen van de fotovoice-methode en het creëren van een ontspannen sfeer in de groep.

Stem terugwinnen

Visuele verhalen vertellen

De deelnemers deden verschillende opwarmactiviteiten, waaronder het gebruiken van alledaagse voorwerpen als metaforen om persoonlijke verhalen te vertellen. Vervolgens kregen ze instructies over fotograferen, symboliek, storytelling en privacykwesities. Ten slotte kregen de co-onderzoekers hun opdracht: elk 3-5 foto's maken die antwoord geven op de volgende onderzoeksvragen:

Hoe ervaar je als migrantenvrouw het gevoel van inclusie of exclusie in je leeromgeving, en wat geeft je het gevoel dat jouw stem ertoe doet?

Wanneer voel je je gehoord of gezien in je leeromgeving?

- Tijdens de tweede en derde workshopssessie kwamen de co-onderzoekers terug met hun foto's, deelden de verhalen erachter en gingen in discussie en reflectie.

Door middel van dialoog identificeerden de onderzoekers betekenissen en reflecteerden ze op terugkerende en opkomende thema's.

De begeleiders vermeden suggestieve vragen en vroegen in plaats daarvan: "Wat zie je?" of "Wat betekent deze foto voor jou?" De focus lag op het stimuleren van reflectie, niet op evaluatie of kritiek.

Na de groepssessies werden korte individuele gesprekken gevoerd om ervoor te zorgen dat ieders ideeën, interpretaties en ervaringen nauwkeurig werden weergegeven in een samenvattend verslag, vergezeld van een analyse.

Deze teksten werden herzien, verfijnd en vervolgens teruggestuurd naar de medeonderzoekers, zodat zij ze konden lezen, correcties aanbrengen of wijzigingen aanvragen.

De verhalen die hier worden gepresenteerd, zijn het eindresultaat van dit gezamenlijke fotoverhaalproces.

Systemisch racisme

Wachten...

Fatima S. beschrijft een foto van de klok in haar woonkamer. Voor haar symboliseert de klok de waarde van tijd, organisatie en het stellen van doelen. Ze gebruikt hem dagelijks om te plannen hoe lang ze moet studeren. Tegelijkertijd vertegenwoordigt de klok zowel interne als externe druk: de urgentie om een beroepsopleiding te vinden en de moeilijkheid om op kansen te wachten, die vaak worden geblokkeerd door discriminatie en racisme, met name vanwege het dragen van een hoofddoek.

Fatima gebruikt de klok niet alleen als hulpmiddel voor tijdmanagement, maar ook als metafoor voor zelfverantwoordelijkheid, geduld en frustratie. De klok wordt een stille getuige van haar leerproces, haar ambities en de obstakels die ze tegenkomt.

Hoewel ze blijk geeft van een sterk gevoel voor zelfreflectie en veerkracht, laat haar verhaal duidelijk zien hoe systemisch racisme haar toegang tot onderwijs en kansen belemmert.

***“De klok herinnert me eraan hoe waardevol tijd is en hoe belangrijk het is om die goed te organiseren... Maar het is lastig omdat mijn sollicitaties vaak over het hoofd worden gezien vanwege mijn hoofddoek.*”**

Wachten op een kans is moeilijk...”

Een tekortgerichte denkwijze

Mijn pad aan elkaar naaien

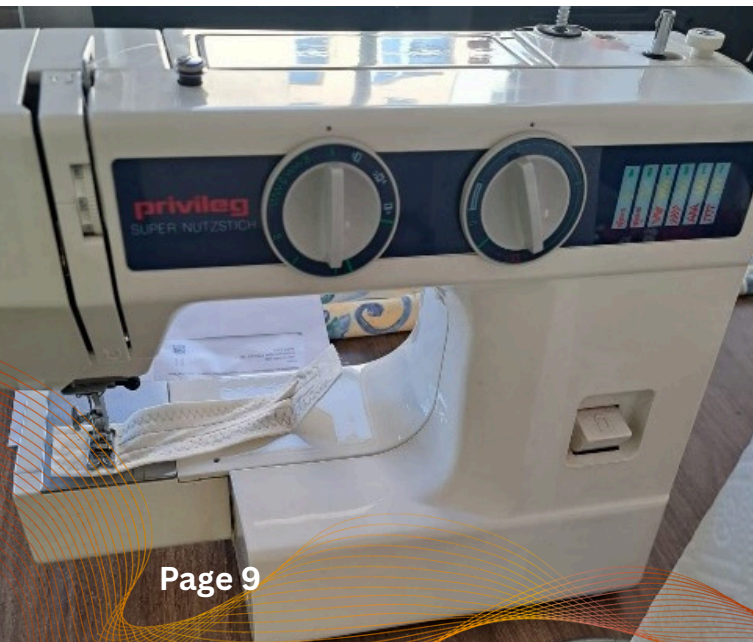
Fatima vertelt het verhaal van haar naaimachine – een symbool van zelfredzaamheid, vaardigheid en overleving. Al van jongs af aan droomde ze van naaien. Ondanks beperkingen vanuit haar familie, een huwelijk, het ontzeggen van formeel onderwijs en migratie, leerde ze zichzelf naaien, kocht ze haar eigen machine en werd ze een gewaardeerde naaister in haar gemeenschap.

In Oostenrijk hoopt ze haar carrière voort te zetten: een formele opleiding volgen om gediplomeerd naaister te worden. Maar in plaats van steun stuit ze op institutionele obstakels: het arbeidsbureau (AMS) concentreert zich uitsluitend op haar gebrek aan formele kennis van het Duits en negeert haar jarenlange bewezen vakmanschap. Het verhaal van Fatima illustreert een systemisch probleem: de op tekortkomingen gerichte mentaliteit waarmee migrantenvrouwen vaak te maken krijgen.

In plaats van te vragen wat ze wél kan, focussen instellingen zich op wat ze níét kan (zoals vloeiend Duits spreken). Haar ervaring, initiatief en wensen worden als irrelevant afgedaan zonder certificaat of cursus.

Toen haar werd gevraagd of ze Duits nodig had om een goede naaister te zijn, antwoordde ze: "Nee, niet eerder. Maar in Oostenrijk wel – voor het diploma." Dat onderscheid is cruciaal: de vaardigheid is er. Wat ontbreekt, is systematische erkenning.

"Ik heb heel veel ideeën in mijn hoofd, maar ik kan ze niet uitvoeren... omdat ik een vergunning nodig heb..."

Solidariteit

Motivatie en hoop samen

Tamana deelt een foto van vrouwen die ze in Das Kollektiv heeft gemaakt. De foto herinnert haar aan haar tijd als universiteitsstudente in Afghanistan, waar ze maatschappelijk werk studeerde. De foto heeft voor haar een dubbele betekenis: hij staat symbool voor een leergemeenschap van vrouwen, maar roept ook verdriet op over de huidige situatie in Afghanistan, waar vrouwen niet langer naar school of universiteit mogen. Hier in Das Kollektiv motiveert het zien van andere vrouwen die leren haar en geeft het haar hoop. Ze voelt zich niet alleen.

De foto van Tamana vormt een diep emotionele brug tussen haar verleden en heden. Het verbindt haar vroegere academische identiteit met haar huidige leerervaring in Oostenrijk. De aanwezigheid van vrouwen die samen leren, wordt een symbool van solidariteit, veerkracht en gedeelde kracht. Deze reflectie nodigt uit tot een bredere discussie over toegang tot onderwijs, herinnering, ontheemding en

empowerment. Het delen van de foto is op zichzelf al een daad van het herwinnen van zichtbaarheid – zowel persoonlijk als politiek. Vrouwen die vrouwen steunen — gezamenlijk leren en solidariteit geven kracht.

“Ik ben niet alleen – ik ben hier met andere vrouwen.”

Klasse en ongelijke toegang tot onderwijs

Buiten bereik

Diana K. vertelt over haar gezin en haar wens om kleuterjuf te worden – een baan die aansluit bij haar geduld, zorgzaamheid en ervaring met kinderen. Ondanks haar motivatie en de emotionele steun van haar kinderen, zijn haar herhaalde pogingen om steun te krijgen van het arbeidsbureau (AMS) tot nu toe zonder succes gebleven. In plaats daarvan krijgt ze laaggeschoolde banen aangeboden in de schoonmaak of de horeca. Diana ondervindt grote financiële belemmeringen om een opleiding te volgen, omdat opleidingen te duur zijn voor haar gezin van zeven personen, dat afhankelijk is van één inkomen.

Haar verhaal laat zien hoe klasse en migratie elkaar kruisen en de toegang tot onderwijs beperken, waar kansen niet afhangen van aanleg of motivatie, maar van financiële middelen.

Bovendien legt een focus op haar tekortkomingen de nadruk op wat ze mist in plaats van wat ze te bieden heeft, waardoor ze in laagbetaald werk zonder toekomstperspectief terecht komt.

en het versterken van bestaande hiërarchieën die migrantenvrouwen vaak naar de onderkant van de arbeidsmarkt verbannen.

Onderwijs wordt een privilege voor wie het kan betalen, en de belofte van sociale mobiliteit vervaagt achter financiële drempels.

“Ik wil graag in een kleuterschool werken – ik heb geduld en kan goed met kinderen omgaan... maar ze vertelden me dat ik €1.050 moet betalen voor de opleiding, en dat kan ik me niet veroorloven.”

Ruimtes van vertrouwen

Mijn Power Pen

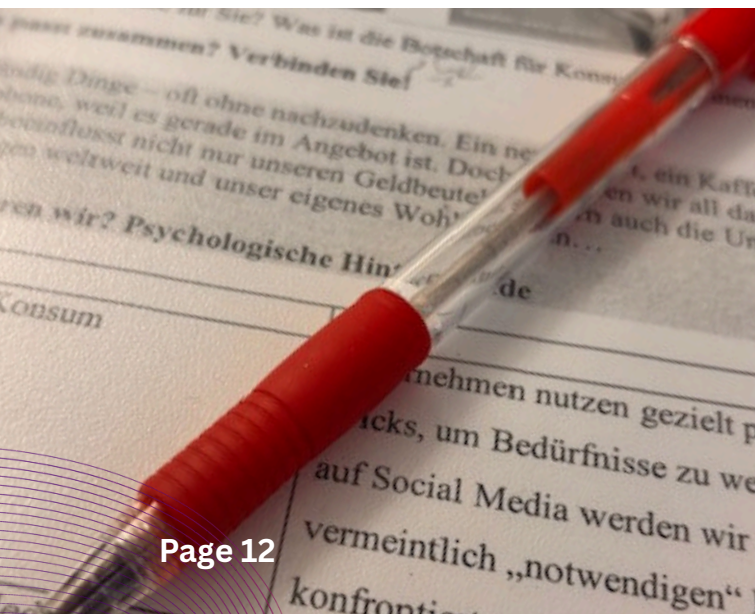
Norzia vertelt het verhaal van haar pen – een voorwerp dat ze al jaren bij zich draagt en dat met haar mee is gereisd naar verschillende landen en door moeilijke periodes en examens tijdens haar leerproces. Voor haar is de pen een symbool geworden van kracht, leren, hoop en doorzettingsvermogen. Wanneer ze het gevoel heeft dat ze niet verder kan, pakt ze de pen vast en vindt ze nieuwe energie.

“Ik kan mijn pen oppakken en verdergaan.”

Ze koppelt haar verhaal aan een breder bewustzijn van vrouwenrechten en wereldwijde ongelijkheid. "In een democratisch land heeft iedereen recht op onderwijs." Terwijl onderwijs voor vrouwen in Afghanistan verboden is, wordt ze in Oostenrijk geconfronteerd met discriminatie en racisme. Toch staat ze erop te leren – niet alleen voor zichzelf, maar ook om andere vrouwen in de toekomst te helpen.

Norzia's reflecties onthullen zowel structurele uitdagingen als zelfontplooiing: ze wordt geconfronteerd met racisme en uitsluiting, maar herdefinieert leren als een daad van verzet en solidariteit. Onderwijs wordt voor haar een manier om strijd om te zetten in zingeving.

Ze beschrijft haar huidige leeromgeving bij das kollektiv als haar ‘tweede woonkamer’ – een warme en geborgen plek waar docenten en begeleiders leerlingen begeleiden door mogelijkheden te presenteren in plaats van hen instructies te geven. Norzia benadrukt hoe een respectvolle leeromgeving haar helpt kennis op te doen en haar gevoel van eigenwaarde te herstellen.

Systemic Fatigue

Help or No Help?

Rawan presents a photo of two hands shaking — a symbol of mutual support. For her, it represents the power of helping one another. She explains that migrants help each other because they share similar struggles, while institutions often promise help but don't deliver.

“They say, yes, we help you, but it’s not true.”

Rawan tried several times to start IT training. Invited to selection rounds but never chosen, she sees her migration background as a barrier. She suspects discrimination, as some interview questions have been unrelated to the training or job. Each application brings new German levels, rules, and unclear criteria, creating systemic fatigue. Her narrative captures the transition from hope to hopelessness — not from lack of motivation, but because her experiences reveal moving goalposts where institutions and training programs continuously change criteria and language requirements (B1, B2, etc.), making access conditional and creating invisible barriers. While institutions like the labour office (AMS) fail to offer consistent support, solidarity among migrant women becomes her true source of help and belonging. This contrast underscores how state structures often reproduce inequality instead of reducing it.

Systemische vermoeidheid

Hulp nodig of niet?

Rawan toont een foto van twee handen die elkaar schudden – een symbool van wederzijdse steun. Voor haar staat het symbool voor de kracht van elkaar helpen. Ze legt uit dat migranten elkaar helpen omdat ze met vergelijkbare problemen kampen, terwijl instellingen vaak hulp beloven maar die niet nakomen.

“Ze zeggen wel dat ze je helpen, maar dat is niet waar.”

Rawan heeft meerdere keren geprobeerd een IT-opleiding te volgen. Ze werd uitgenodigd voor selectierondes, maar nooit aangenomen. Ze ziet haar migratieachtergrond als een belemmering. Ze vermoedt discriminatie, omdat sommige interviewvragen niets met de opleiding of de baan te maken hadden. Elke sollicitatie brengt nieuwe Duitse taalniveaus, regels en onduidelijke criteria met zich mee, wat leidt tot systemische vermoeidheid. Haar verhaal beschrijft de overgang van hoop naar hopeloosheid – niet door gebrek aan motivatie, maar omdat haar ervaringen laten zien dat de regels voortdurend veranderen en instellingen en opleidingsprogramma's de criteria en taaleisen (B1, B2, enz.) continu aanpassen, waardoor de toegang voorwaardelijk wordt en onzichtbare barrières ontstaan.

Terwijl instellingen zoals het arbeidsbureau (AMS) er niet in slagen om consistente steun te bieden, wordt solidariteit onder migrantenvrouwen haar ware bron van hulp en verbondenheid. Dit contrast onderstreept hoe staatsstructuren vaak ongelijkheid reproduceren in plaats van deze te verminderen.

Plannen maken voor morgen

Vorbij het heden

Diana A. vertelt haar verhaal aan de hand van poëtische foto's, waaronder een koffer en dozen. Deze beelden symboliseren haar droom om haar leven opnieuw op te bouwen door middel van onderwijs en werk. Toen ze zwanger werd, zette de arbeidsdienst (AMS) haar opleidingsplannen stop en vroeg haar te wachten tot na de geboorte. Hoewel deze beslissing praktisch lijkt, is Diana gefrustreerd door het gebrek aan een langetermijnvisie van het systeem. In plaats van haar te helpen bij het plannen van een vervolgopleiding na haar zwangerschapsverlof, werden er geen opties of mogelijkheden geboden. Na de geboorte van haar baby zal het gebrek aan kinderopvang de terugkeer naar de arbeidsmarkt nog moeilijker maken.

Diana's verhaal laat zien hoe instellingen er niet in slagen vrouwen te ondersteunen bij het stellen en bereiken van langetermijndoelen. Ze vertegenwoordigt velen die vooruit willen plannen, maar geconfronteerd worden met systemen die zich alleen richten op de korte termijn. Haar ervaring pleit voor structuren die vrouwen in staat stellen zorg, onderwijs en toekomstplanning te combineren.

“In deze koffers zitten ook onze dromen en hoop.”

De verhalen onthullen overlappende problemen die de ervaringen van de vrouwen vormgeven: de aanhoudende discriminatie die vaak in stilte plaatsvindt, wanneer sollicitaties onbeantwoord blijven of kansen stilletjes verdwijnen; de institutionele focus op tekortkomingen die vaardigheden en talenten over het hoofd ziet wanneer deze niet formeel gecertificeerd zijn, waarbij documenten belangrijker worden geacht dan aantoonbare competentie; en de kracht van solidariteit, waarbij leergemeenschappen voor vrouwen plekken worden van wederzijdse steun en gedeelde energie om isolatie tegen te gaan.

Ze laten ook zien hoe financiële belemmeringen onderwijs tot een privilege maken in plaats van een recht, waardoor degenen die graag willen leren aan de zijlijn blijven staan. Tegelijkertijd tonen de verhalen de transformerende impact van vertrouwen en veiligheid in leeromgevingen – omgevingen waar vrouwen kunnen spreken, reflecteren en zich een nieuwe toekomst kunnen voorstellen.

Naast deze hoop heerst er een diepe systemische vermoeidheid, voortkomend uit het navigeren door steeds veranderende regels en beloftes van steun die nooit worden nagekomen.

Tot slot wijzen de verhalen op een gebrek aan structuren die vrouwen als verzorgers ondersteunen, waar geen systemen bestaan om hen te helpen bij het plannen of volhouden van een opleiding naast hun gezinsverantwoordelijkheden. Samen onthullen deze realiteiten een bredere waarheid: onderwijssystemen zijn nog steeds niet ontworpen voor het leven dat migrantenvrouwen daadwerkelijk leiden.

Deze onderling verbonden verhalen wijzen op één essentiële waarheid: luisteren is een politieke daad. Luisteren is niet passief; het is een praktijk van erkenning en verantwoording. Om echt te leren luisteren, moeten docenten en instellingen bewust luisteren – niet alleen naar wat er gezegd wordt, maar ook naar wat er beleefd wordt. Dit betekent verder kijken dan de retoriek van

Reflecties

Leren luisteren

Inclusie gericht op rechtvaardige structuren die zich aanpassen aan de realiteit van de deelnemers: vrouwen die voor kinderen zorgen, die racisme trotseren en die hun leven over de grenzen heen opnieuw opbouwen.

Tijdens onze groepsreflecties benadrukten de deelnemers de behoefte aan veilige en gelijkwaardige ruimtes – niet alleen ruimtes om te praten, maar ruimtes die voor iedereen werken. Ze vroegen zich af: Hoe is de sfeer in deze ruimtes? Wie voelt zich veilig genoeg om zich uit te spreken? Wie wordt buitengesloten? Een deelnemer herinnerde ons eraan dat vrouwen ruimtes nodig hebben “waar we kunnen zitten en onze mening kunnen delen.”

Verwijzend naar structurele belemmeringen, stelde een andere deelnemer de mythe van individuele verantwoordelijkheid ter discussie: "Hoe kun je verantwoordelijk zijn voor iets dat buiten je macht ligt?"

De groep concludeerde gezamenlijk dat gelijkheid betekent dat structuren moeten worden aangepast aan leerlingen, en niet dat van leerlingen moet worden verwacht dat ze zich aanpassen aan rigide systemen.

Als docenten en begeleiders worden we eraan herinnerd dat ons werk bestaat dankzij de leerlingen. Als er niet aan hun behoeften wordt voldaan, moeten we ons afvragen: wie heeft daar werkelijk baat bij? Dit fotoproces heeft aangetoond dat verandering begint wanneer luisteren wederzijds wordt – wanneer degenen over wie eerst gesproken werd, zelf het gesprek vormgeven. Deze zeven verhalen nodigen ons uit om precies dat te doen: te luisteren. Om niet alleen oppervlakkig te reageren, maar om de tijd te nemen om te begrijpen, opnieuw na te denken en leeromgevingen te creëren of te herstellen die ieders stem respecteren.

Kritische pedagogiek en fotostem

Een Freireaanse benadering

Kritische pedagogiek is een onderwijsbenadering die de opvatting dat docenten de enige bronnen van kennis zijn, ter discussie stelt en die zowel kritisch denken over als de transformatie van onderdrukkende omstandigheden bevordert.

De Braziliaanse pedagoog en activist Paulo Freire was een vooraanstaand voorstander van kritische pedagogiek en betoogde dat het concept van probleemgestuurd onderwijs een leeromgeving kon creëren die de stem van de leerling stimuleert en waarin leerlingen actief betrokken zijn bij hun eigen leer- en onderwijsprocessen.

In tegenstelling tot het bankmodel van onderwijs, waarbij docenten hun kennis 'deponeren' bij passieve leerlingen, is het probleemgerichte model van onderwijs een proces van het ontwikkelen van kritisch bewustzijn (*conscientização*), waarbij leerlingen actieve actoren van verandering zijn.

In de pedagogie van de onderdrukten (2003),

Freire betoogt dat onderwijs alleen transformatief is wanneer het begint bij de realiteit van de leerling. Hij benadrukt het belang van aandachtig luisteren naar de thema's die in de verhalen van leerlingen besloten liggen, thema's die organisch moeten ontstaan en niet mogen worden opgelegd.

Freires vraagstrategie verplaatst de discussie van het concrete naar het analytische niveau en vervolgens naar transformatie, oftewel het werken aan verandering van een onderdrukkende of ongewenste situatie. Door middel van onderzoek, dialoog, reflectie en actie werken zowel docenten als leerlingen samen om te leren en van elkaar te leren.

Het gezamenlijke onderzoek tussen docenten en leerlingen is een waardevolle onderwijsmethode om generatieve thema's te achterhalen waarop een curriculum voor volwassenenonderwijs kan worden gebaseerd. Photovoice, een participatieve actieonderzoeksmethode ontwikkeld door Caroline Wang en

Kritische pedagogiek en fotostem

Een Freireaanse benadering

Mary Ann Burris biedt in de jaren negentig een concrete manier om dit in de praktijk te brengen: wanneer de leerlingen/medemakers hun foto's toelichten, onthult de dialoog wat er echt toe doet voor hen – de obstakels die ze tegenkomen, de dromen die ze koesteren en de tegenstrijdigheden waarmee ze leven. Deze inzichten sturen het leerproces in de richting van relevantie en betekenis.

Dit staat in scherp contrast met het traditionele 'bankmodel' van onderwijs dat Freire bekritiseert, waarbij docenten informatie deponeren in passieve leerlingen. Zo'n aanpak is onderdrukkend omdat het de autonomie van leerlingen ontkent en kennis loskoppelt van de geleefde ervaring. Photovoice doorbreekt dit door dialogische ruimtes te creëren die gebaseerd zijn op uitwisseling, reflectie en gedeelde betekenis. Leerlingen kiezen zelf wat ze vastleggen, hoe ze het interpreteren en welke verhalen ze vertellen. De rol van de docent verschuift van autoriteit naar facilitator en medeleerling, waardoor leren gezamenlijk wordt gecreëerd in plaats van simpelweg overgedragen.

De visuele dimensie biedt ook mogelijkheden voor deelname aan situaties waarin mensen moeite hebben met verbale uitdrukking of die moeilijke ervaringen hebben gehad in traditionele leeromgevingen.

Photovoice is een krachtige, creatieve methode binnen kritisch volwassenenonderwijs die leerlingen uitnodigt hun interesses te verkennen en uit te drukken door middel van foto's. In plaats van te beginnen met vooraf vastgestelde onderwerpen, start de photovoice-methode vanuit het eigen perspectief van de leerlingen. Leerlingen of co-creators fotograferen betekenisvolle aspecten van hun dagelijks leven, en deze beelden dienen als aanzet tot verhalen vertellen, reflectie en dialoog.

Via dit proces komen geleefde ervaringen aan de oppervlakte, die zorgen, aspiraties en spanningen onthullen. Paulo Freire beschrijft deze opkomende kwesties als generatieve thema's: onderwerpen uit het dagelijks leven die kritisch denken en collectief leren aanwakkeren.

Bronnen

Pedagogiek van de onderdrukten, Freire, Paulo. 30e jubileumeditie, Continuum, 2003

- Photovoice: Concept, methodologie en gebruik voor participatieve behoefteanalyse. Caroline Wang en Mary Ann Burris. In Health Education & Behavior Vol. 24, nr. 3 (juni 1997), pp. 369-387. Sage Publications, Inc.

Handleiding voor Photovoice-facilitatoren, Rutgers - Voor seksuele en reproductieve gezondheid en rechten, Rutgers, 2016

<https://rutgers.international/resources/photovoice-facilitators-guide/>

Photovoice: Factsheet, Rutgers - Voor seksuele en reproductieve gezondheid en rechten, Rutgers, 2016

<https://rutgers.international/resources/photovoice-factsheet/>

Photovoice - Verteld in beeld

Friedl Anja, Likus Jelka, Marisa Meißner, Seifert Janin, Stenzel Paul, Wilfling Diane. Alice Salomon Hogeschool Berlijn, september 2020

Pedagogiek van de onderdrukten, Freire, Paulo. 30e jubileumuitgave, Continuum, 2003

Sister2Sister Photovoice. Newcomer Women's Services Toronto, juli 2021

Pedagogiek van de onderdrukten, Freire, Paulo. 30e jubileumuitgave, Continuum, 2003

Deze publicatie is gemaakt door:

**Fatima M
Diana T
Norzia
Tamana
Rawan
Diana K
Fatima S
Precious Fangchah
Kim Carrington**

U vindt dit en onze andere boekjes uit de serie in het Engels, Duits, Hongaars en Nederlands hier:

<https://www.enhancelearnervoice.com/the-enhance-mini-booklets/>

**Neem contact met ons op voor meer informatie:
Vereniging das kollektiv
Linz, Oostenrijk
office@das-kollektiv.at
kim@das-kollektiv.at
https://das-kollektiv.at**

September 2025

**Co-funded by
the European Union**

Gefinancierd door de Europese Unie. De geuite standpunten en meningen zijn echter uitsluitend die van de auteur(s) en weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs die van de Europese Unie of het Europees Uitvoerend Agentschap voor Onderwijs en Cultuur (EACEA). Noch de Europese Unie, noch het EACEA kunnen hiervoor aansprakelijk worden gesteld.